

5. UMŮČENÍ SVATÉ LUDMILY (FUIT IN PROVINCIA BOHEMORUM)

(Asi konec 10. stol.)

... [3] Jejich matka, vznešená paní Ludmila, po svém obrácení od pohanských bludů každodenními slzami hořce lkala nad tím, že dříve aktivovala modly. Sama to však v lepší stránku obrátila: stala se totiž matkou chudých, **nohou chromých, okem slepých**, vltidou utěšovatelkou sirotků a vdov. Když však řečený kníže Vraňslav, dovršiv třináct let svého života, opuslil sklíčovající pouť tohoto světa a syn jeho Václav, tehdy ještě chlapec, ujal se vlády a říše otce svého, matka chlapceva, jmenem Drahomír, setrvala ve stavu vdovském.

[4] Tehdy nepřínel lidského pokolení ďábel, zavídel, že zbožná služebnice boží Ludmila vynikala tolika přednosmi. I konala matka kněžské poradu se svými nespravedlivými ráci a pojala nenávisť ke své tetivni Ludmilě. Říkala totiž: "Proč ona má být takřka mou paní? Záhubím ji, ztédím všechno, co má, a sroboně budu vládnout." Byl totiž její syn Václav posud mláděček. Jakmile cíná a oddaná služebnice boží Ludmila seznamenala takovýto úmysl, řekla své snuše: "Neoužím po vládě a nepěji si mít ani sebestnější časečku tvé moci. Naopak žádám, aby s mi povolila nerušeně sloužit Bohu až do skonání mých dnů." ...

nohou chromých, okem slepých Job 29, 15

6. VITA ET PASSIO SANCTI WENCESLAI ET SANCTAE LUDMILAE AVE EIUS

(10. - 12. stol.)

... [5] ... *Vani semper memoratus dux Wenceslaus* Neboť stále jmenovaný věvoda Václav, *solicitus de nasciscenda pace*, staraje se o zjednání pokoje, *Spiritu sibi sancto inspirante*, pojal vnknutím Duchu svatého úmysl *corde consilium captavit, quo genitrice suam, qua causa totius nequicie inerat, perturbaret e patria*, matku svou, která byla příčinou vskéřte zloby, z vlasti vypudit, *quatinus ea propulsa cunctisque consentaneis eius vitis impiis invicem furor discordiarum sopiretur pacique ecclesie regni accresceret*, aby vyháním jejím a všech jejích bezbožných přivřezců byla utišena zřivost rozbrojů a mtr v církvi Kristově se vznamo, *unum cunctisque Dominum cuncti possidentes veram Christi doctrinam perfectissime addisceret*, tak aby všichni dokonale poznali, majice jednoho a téhož pána, pravě učem Kristovo, *dispositisque cunctis, que ad pacem regni pertinere cerebantur*, a až bude všechno zařizeno, co by se zášlo sloužit míru v kněžectví, *proturbatis et expulsis filijs discordie, composita quiete*, a až po vypuzení a vyhání syů nestornosti bude upevněn pokoj, *matrem rursus cum honore ad propria revocaret*, povolati zase matku se cí do vlasti. *Que cuncta, invante se optifce Deo, opere complevit*. A to všechno s pomocí Boha stvořitelé vskuku výkoná. *Nam matrem regno cum dedecore maximo pepulit, dignam ei necorem omnipotentis Deo redente ob effusionem sanguinis innocens beate Ludmilie, quem causa sine fuderat*. Neboť vyhnal svou matku s největší hanbou ze země a tak jí Báh všemohoucí sňhl zaslouženým trestem za to, že proliha nevinnou krev blahoslavené Ludmilny a že jí proliha bez příčiny. *Sed quoniam timore casto, qui permanet in seculum seculi, plenus erat, memor preceptorum divinorum, quibus honore honorare debemus et matrem, eam rursus tempore elapso redixit, verum patrem dominacionis pristine caruit usque ad obitus sui diem*. Ale poněvadž byl pln cudné bázně,

kteřá trvá věky věkův, a poněvadž byl pamětliv přikázání božích, podle nichž máme otce i matku ctiti, přivedl ji po nějakém čase zase zpět, dřivější důstojnosti panovnícké však zůstala zbavena až do dne své smrti. ...

... [6] ... *Carceres patibulaque antiquitus constructa, que ad hec tempora inerat, destruiens, orphanorum, viduarum, pauperum, gemencium sanctorumque infelissus existens, consolator, esurientes satians, siccantes refocillans, nudos tegens, infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos proximos ut proprios excipiens, presbiteros clericos ac monachos ut Dominum honorans, errantibus viam veritatis aperiens, humiliatam, patientiam, mansuetudinem, caritatem, que supereminet cunctis, observans, per vin frandemque nulli aliquid subtrahens, exercitium suum non solum armis optimis, verum et indumentis corpore adornabat*...

... Žalíte a šibenice za dřivějších časů postavené a až do jeho doby stojící kácel, sirotky, vdovy, chudé, lkající a raněné neúnavně utěšoval, hladové sytl, žízmné napájeł, nahé odíval, nemocné navštěvoval, mrtvé pohřboval, cizince a pocesné jako nejbližší přibuzné přijímal, kněze, kleriky a mnichy jako Pána cíl, bloudícím cestu pravdy ukazoval, pokoru, trpělivost, mírnost a lásku, jež nade všechno vyniká, zachovával, násilím a lstí nic neodnímal a svou družinu nejen zbraněmi nejlepšími, ale i šatem opatřoval. ...

1. Ve Slovníku literární teorie (Vlašín a kol., 1977) nastudujte žánrovou charakteristiku legendy.

2. Srovnáním ukážete si uvedome vztah pisemnicví staroslovenského a latinského. Staroslovenské legendy českého původu najdete ve stejnojmenné edici E. Bláhové a V. Kourzala (Praha 1975), v níž se můžete zaměřit na rozdíly textu první slovanské staročaslavské legendy v jejích dvou různých redakcích (tzv. Vostokovové a tzv. Mlínějn).

3. Porovnejte texty po stránce obsahové a umělecké a pokuste se zobecnit legendistická topoi. Dopřijte tak výchoví základní slovníkovou charakteristiku (viz ukol 1).

4. Shrnutí sporů o dataci tzv. Kristánovy legendy hledejte v nejnovější syntetické literatuře přednětu - v knize Jiřho Hošny Kníže Václav v obrazu legend (Praha 1986). Její text je nejnověji otištěn v knize R. Nového a J. Slámy Slavnickovci ve středověkém pisemnicví (Praha 1987), latinský text s českým překladem vydal J. Ludvíkovský (Praha 1978).

7. KOSMOVA KRONIKA

(Asi 1119 - 1125)

... [1] Po vyliti potopy a po zmčtení lidí, kteří se zlym úmyslem stavěli věž, pokolení lidské, skládající se tehdaž asi z dvasecdmdešeti mužů, bylo za takovou nedovolenou a nerozváženou opovážlivost rozprýženo božskou mistou v tolik různých jazkových rodů, kolik bylo hlav mužských. ...

... [4] Z nich nejstarší se jmenovala Kazi, jež **Medeji z Kolchidy** nic nezadala v znalosti bylín a věšeb ani **Asklepiovi** v lékařském umění, poněvadž často způsobilá, že se **Sudický** vzdaly své práce, konce nemající, a **přiměta kouzlem i osud, by její vůli se řídil**.

Proto i obyvatelé naší země, když se něco ztratí a vzdávají se naděje, že by to mohli zase dostat, mají o ni potřekadlo: "To nedovede ani Kazi navrátití."

Když byla k vládkyni vzata, jež z Cerevy zrozena byla.

Obyvavčí země na památku své paní velmi vysoko vzléčili molytlu, kterou jest až podnes viděti, nad břehem řeky Mže, při cestě, kudy se chodí do končin kraje bechyňského přes horn, jež zove Oseka.

*Či hodná byla i Teika, co do věku byla však druhá,
žena to jemného citu, a bez muže svobodně žila.*

Ta vystavěla a svým jménem nazvala hrad Tetin, poloheu velmi pevný, na vrcholku strmé skály u řeky Mže. A navedla hloubý a nerozumný lid, aby se klaněl vltiam, jež vládnou horami, lesy a stromy, a cítil je: zavědla též celou pověřenou nauku v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, nikomu nezadala v rozhodování při lidu, ke každému byla vltlná, ba spíše libezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelné, jako by byla mužem. **Ale poněvadž nikdo není úplně blažen,** žena tak známá mlá i chvály hodná - ach, nešťastného osudu lidského! - byla prorokyné. A poněvadž lidu pravdivé předpovídala mnoho budoucích věcí, celý ten kmen sešel se po smrti jejího otce k obecné radě a ustanovili ji sobě za soudce.

Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikli bohatstvím i rodem a byli jaksi spřávcí nad lidem, nenalý spor o mez sousedních polí. I pustili se do takové hádky mezi sebou, že jeden druhému vjel nehy do hustyých vousů, a tupice se hanbou nevybíravými nadávkami a luskáním pod nosem, hřmotně vejdou do dvora, s velikým hlukem předstoupí před svou paní a snažně žádají, aby sponou věc mezi nimi rozhodla po právu a spravedlnosti. Ta si zatím hověla, jak si rozplysných rozmarfílé ženy, když a o loket se opírajíc jako při porodu. Když pak, jdouc stezkou spravedlnosti a na osobu lidí neohléd, celou při mezi nimi vzniklou rozsoudila po právu, tu ten, který spor na soude trifráti holi o zemi udeřil a bradu slinou z plných úst popískav, zvolá: "Toť křivda mužům trifráti holi o zemi udeřil a bradu slinou z plných úst popískav, zvolá: "Toť křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obrátí mužskými soudy v listivé myslí! Vímte zjistiť, že žena, at trifráti holi o zemi udeřil a bradu slinou z plných úst popískav, zvolá: "Toť křivda mužům stojí či na stoli sedí, málo má rozumu, oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vzáčť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umít než to trpět! Nás jediné opusitila příroda k haubě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva."

Na to paní, svou pohannu taje a bolesti v srdci ženským studentem zastírjíc, usmála se a řekla: "Tak jest, jak díš, žena jsem, jako žena žiji, ale snad proto si myslíte, že málo mám rozumu, že vás nesoudím **mečlou železnou,** a poněvadž zjíte bez bázně, abyste měli nebbate. Neboť kde je bázeň, tam je i kázeň. Ale nyní je velmi započítb, abyste měli správce ukrutnějšího než je žena. **Tak také holubi pohrdli kdysi dělávým lunáčkem,** jehož si zvolili ze krále, jako vy mnou pohrdáte, a knížetem sobě učinili jestřiba, unohem ukrutnějšího, jenž vynyšleje si viny, jal se zabíjeti vinné i nevinné; a od té doby až podnes požírá holuby jestřáb. Jděte nyní domů, a koho vy si zítva vyvolíte za pána, toho si jal vezmu za manželá."

[9] ... A poněvadž často dívky uměly chytřeji obelstít jinochy, často zase jinosti bývali statečnější než dívky, brzo trvala válka mezi nimi, brzo mír. A když nastalo příměří, dohodly se obě strany, že se k společnému jídlu a piti sejdou a že po tři dny budou komati slavné hry mezi sebou na ustanoveném místě. Co dá? Jinosti dají se do hodování s dívkami nejnak než jako draví vlci. Hledající zrádla, aby vpadli do ovčína. První sem stráví veselé při hostině a hojném pití.

*Nová vyroslila žizeň, když žizeň hasiti chtěli,
jinoši se svou touhou jen stěží se do hodin nočních zakři.*

*Noc byla, zářil měsíc a jasný byl nebeský blankyt,
Vom z nich zahrouti jeden a tím jim zranení dával,*

Fka:

*"Jž jste si pohrdli dost, jž dosti jste jedli a pili
vzhůru jž, Venuse zlatá vás zvukou pohntci budl."*

A ihned unesl každý jednu dívku. A když nastalo ráno a mír byl uzavřen, odnese pokrmny i napoje z jejich hradu, přázdne zdi dali na pospas Lemňanu Vulcanovi. A od té doby po smrti kněžny Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů. ...

[36] ... Kněžci Oldřichovi se z řádného manželství pro neplodnost choiti nenarodili žádný potomek, avšak z jakési ženy jménem Božena, jež byla Křesinova, měl syna neobyčejně silného, jemuž dal jméno Břetislav. Jednoho dne totiž, vraceje se skrze seleskou ves z lovu, uviděl řečnou ženu, jak pere roucha u studánky, a prohlédnuv si ji od hlavy až k patě, vplil do hrudi nesmírný žár lásky. Bylat' svým vzhledem vynikající, bělejší než snih, jemnější než labuř, lesklejší než stará slonová kost, krásnější než sařfr. ...

[40] ... Tedy Břetislav, z jinochů nejkrásnější a hrdina nejdatnější, slyše z mnohých vypovění o neobyčejné kráse, ušlechlosti a urozeném původu řečené dívky, nedovedl ovládnouti svého ducha a jal se v srdci přemýšlet, má-li se pokusiti unést ji moci či se o ni řádně ucházeti. Ale rozhodl se raději mužně jednat nežli schýlit k pokorné prosbě šije. Neboť uvažoval o vrozené Némotum pyše, a jak vždy s nadutou domyšlivostí shlížeji na Slovany a na jejich jazyk. Ale oč byvá těžší přístup k lásce, tím prudčí oheň vždy vdechnuje syn Venušin milence. Mýsl jinochova, vzniklá ohněm Venušiným, vře, jako když ohni sála syna. A jasným hlasem sám na sebe zvolá: "Bud' mi bude údělem výtečný sňatek, anebo se ponořím ve věčný posměch, není možná, aby Jitka nebýla má, dcera rodem ušlechtilá, panna slěná, velmi libezná, nad světo sluneční jasnější, nad život mi dražší, aby zůstala dlouho na živu, bud' Bohu chvála stála." A ihned rozkázal těm ze svých lidí, které znal jako zvláště hbité a sobě oddané, aby připravili osvědčené a hodné otužilé koně, a dělal, jako by chtěl rychle odjeti k cizí a ještě rychleji přijeti zpět. Muži vyplní rozkaz, ale co jejich pán zamýšlí, nevědí. Diví se mezi sebou, že tak spěchájí, a asi po sedmádnem jízdě vstoupí jako hosté do předstíne řečeného kláštera. Kněžic totiž již předtím poručili všem svým, aby nikomu nedávali věděti, kdo nebo odkud jest, ale aby se k němu chováli, jako by byl jeden z nich.

Musí mu ustoupiti **řihacký hrdina,** že chytřím **dvítipem vypátral syna Theřitína,** ani se nesnu chlubit **pasýř z lla,** že **Tyndarovnu unesl z Amykel,** protože náš Břetislav nad oba přecí sírdnatosti i nesnitnou odvážností. Neboť jako když vlk obchází ovčín, hledaje, kudy by do něho vrazil, aby uloupil běžouckou ovečku, tak i hrdina Břetislav, když dostalí dovolení v klášterě přenocovati, obhlíží jej pronikavým zrakem a bystřím duchem: rád by do klanurvy moci vrazil, ale neodvažuje se, nemaje s sebou tak značný počet bojovníků. Sřastnou náhodou však byl svátek, a ejhle, Jitka, panna tisíckrát

vytoužená, vyjde se svými družkami z kláštera; bylť zvykem, že něžné divenky zvonivaly k nespornu uvnitř v kostele. Jak ji spatřil smělý únosce, radostí nevěda o sobě, jako vlk, který z úkrytu vyráží a uchvátí ovečku a pak, vědom si svého činu, svěsiv ocas utká do vzdálené skryše, tak i on, chvátiv pannu, prohá, a přimav se k bráně shledá, že je napjat přes ni řetěz, tušíť než je myšnský provaz, a cesa ven takto zatrasena. Ihned vytasiv osutý meč, přečal řetěz jako stěblo; a podnas je viděti přečalý člunek na důkaz té prudek rány. Ostatní však jeho drnhy, kteří o tom nic nevěděli a v stanech ještě zůstali, nepřátelě, uderivše na ně, zjmali, jedněm oči vyloupali a nosy uťezali, jiným ruce a nohy utřali a jen kníže s několika málo muži a s unesenou pannou stěží unikl v noční temnotě. Unesena byla panna Jitka od narození Páně 1021...

[59] Pamatuji se, že jsem řekl v úvodu první knihy, že tato kronika byla vydána za časi knížete Vladislava a biskupa Heřmana. Ti byli již z tohoto slzavého údolí osudem přeneseni v kraj bohda blaženosti, ale dějinně láky zbývá ještě hojnost. A proto *slzavé údolí má, dej myši, Muso, mi radu mámi-li tu zarazit kotvu u břehu, či, ač dosud burácejí větry, nám rozestřít plachty k plavbě na širé moře. Vždyť ty, jež nikdy nestáneš, neustáváš mne, starce, pokoušeti k jinoušským studim, ač dobře víš, že ve mně jako v každém starci jest dětinská mysl i slabý duch. Kéž by mně, již osmdesátiletému, Báh vrátit chtěti ta minulá léta, v nichž sis dosti nahrála se mnou kdysi v Lutychu pod mistrem Frankem na trávnících a lukách gramatiky i dialektiky! Ty, nadmru libezná jinoušům a milá, vždy cudná, ale nikdy nezastárá, proč na mne starce znova dorážáš? Proč otupělou mysl podněcuješ? Jiz mi letuť věk sňhábá záda, jiz mi svaštíelá kůže hřatí obličej, jiz prsa dýchají jako utahaný kůň, jiz dntný hlas sípe jako husa a chlorobné stáří oslabuje mé smysly. Věru více mne teší měkký chleb a topinka nežli tva sořismata, jež jsme kdysi, někce lehajíce pod vaší peřínkou, sladce sávali z tveho něžného prsu. Ó sořismatko tkravá, mnužim logiky sama sebou žádouci, nám však jiz ze zkušenosti znaná, nechj starců, hoň se za jinoucy sobě podobnými, by síře nadány mi a v uměních všeho umění důvtipnými, kteří nakrmivše se nedavno při velkém stole paní filozofie rozkošnými jidly a vyčerpavše poklady celých Frank, vracěji se jako noví filozofové!*

Na takové učence čeká slovnatá čnost kníže Soběslava, na učence, kteří by dovedli podivuhodně jeho skutky zlati na rydlém podivuhodně ozlati. Tento i já stařec vše, co neobratně blažolin, odevzdávám s prosbou, aby to bezvadně vyplivali. S dovolením jejich i všech toho čouncich budíž mi dovoleno z mnohých *lohoto knížete čini se něčeho dočkoucí písmeni*. A kdo mě starce haní, když sám jsi moudrý, poklad své učnosti vnes na světo a tento mnij neumělý spis pokládej za pouhou látku. ...

Medea z Kolicidy - kolchidská princezna, v řeckém bájesloví proslulá kouzelnice

Aklépios - u Řeků buň lékařství

sudičky - symbolizovaly už ve starověkém bájesloví hlavní fáze lidského života (jeho počátek, vrvání a konec)

k vládkyni vzata, jež z Cerey zrozena - obrazně vyjádření pro smrt, vládkyni podsvětí byla podle římského bájesloví Proserpina, dcera bohyň úrody a rolnictví Cerey

žena to jemného citu - podle Horatiových Satir I,4,8

nikdo není úplně blažen - podle Horatia, Carmina II, 16,27

potřásá dvakrát či třikrát hlavou - podle Ovidiových Metamorfoz I, 179 a II,49

melou železnou - Žalm 2,9

tak také holubi... - podle Phaedra I,31

za časi knížete Vladislava a biskupa Heřmana - Vladislav I. vládl v letech 1109-1117

a 1120-1122, Heřman byl pražským biskupem v období 1099/1100-1122

z tohoto slzavého údolí - Žalm 83,7

Kéž by mně ..., **Bůh vrátit chtěti ta minulá léta** - Vergilius, Aeneis VIII, 560
v Lutychu pod mistrem Frankem - dnes belgické město Liège, tehdy významné kulturní centrum francské říše, kde Kosmas získal vyšší vzdělání; magister Franco, působil tam v letech 1047-1083, byl především proslulým matematikem své doby

gramatika - studium latiny a latinská čelba

dialektika - tehdy nauka o správném myšlení, gramatika a dialektika byly dvěma

disciplinami z tzv. sedmera svobodných umění

sořismata - zdánlivě správné závěry, kterým se učilo a využívalo se jich při výcviku

v obranné argumentaci

sořismatka - disciplína středověké logiky, podle sořistů, starověkých učitelů moudrosti

a řečnictví, kteří sořismatům učili

sylogistikám - těm, kteří se zabývali sylogismy, totiž závěry vyplývajícími nejméně ze dvou

premis (soudů předem daných)

kníže Soběslava - Soběslav I. vládl v letech 1125-1140

1. Pokuste se posílnout Kosmovo vypravěčství a využijte přitom těchto bodů: zdroje obraznosti (srovnejte též podle vysvětlivek za uměleckým textem), přímá řeč, příslovní, charakteristika, ironie.
2. Porovnejte zpracování nejstarších pověstí u Kosmy, tak řeč. Dalimila, Václava Hájka z Lubochy a Aloise Jiráska. V orientaci vám pomůže populárně zaměřená kniha Petra Hory Toulky českou minulostí (I. díl, oddíl Pověsti, Praha 1985).
3. Nejhlubší analýzu dila najdete v poslední literatuře předmětů - v edici Kosmovy kroniky (Praha 1975) s předmluvou Dušana Třeštíka, který též napsal monografii Kosmas (Praha 1972).

8. NÁVŠTĚVA BOŽÍHO HROBU

(Konec 12. - poč. 13. stol.)

(*Maria Magdalena a druhá Maria nesly na navítě masit, hledajice Pana v hrobě.*)

Sestry:

Kdo nám odvalí ode dveří kámen, jenž, jak vidíme, kryje svatý hrob?

Na to andělé:

Koho hledáte, ó bážlivé ženy, v tomto rovu pláčce?

Sestry:

Ježíše Nazaretského ukřižovaného hledáme.

Sedící (andělé) u hrobu:

Není tu ten, jehož hledáte, ale rychle jdouce, povězte učedníkům jeho a Petrovi, že Ježíš vsal z mrtvých.

Royněž sedící (andělé):

Pojďte a vizte místo, kde Pán byl položen, aleluja, aleluja.

Potom sestry (*přicházejice ke kámu*) nechť zpívají:

Přišly jsme lkajice k hrobu, uviděly jsme anděla Páně sedícího a řkoucicho, že Ježíš vsal z mrtvých.